

Kruisstraat Kruisstraat 64

Bouwhistorisch onderzoek

M.L.J. Bimmel
ir. J. Toebast
ing. A.G. Oldenmenger

Januari 2005
BAAC rapport 04.057

BAAC bv

Bouwhistorie
Archeologie
Architectuurhistorie
Cultuurhistorie

Kruisstraat Kruisstraat 64

Bouwhistorisch onderzoek

M.L.J. Bimmel
ir. J. Toebast
ing. A.G. Oldenmenger

Januari 2005
BAAC rapport 04.057

Bouwhistorie
Archeologie
Architectuurhistorie
Cultuurhistorie

BAAC bv

Colofon

ISBN: 90-5985-150-1

Redactie: M.L.J. Bimmel
Teksten: ing. A.G. Oldenmenger
Fotografie: M.L.J. Bimmel
ing. A.G. Oldenmenger
Tekenaar: M.L.J. Bimmel
Veldwerk: M.L.J. Bimmel
ing. A.G. Oldenmenger
ir. J. Toebast

Copyright: Gemeente 's-Hertogenbosch / BAAC bv, 's-Hertogenbosch.

Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Gemeente 's-Hertogenbosch en BAAC bv te 's-Hertogenbosch.

BAAC bv

Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie.

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
Fax: (073) 61 49 877
E-mail: denbosch@baac.nl

Hofstraat 4-6
7411 PD Deventer
Tel.: (0570) 67 00 55
Fax: (0570) 618 430
E-mail: deventer@baac.nl

Inhoud

Voorwoord

1	Beschrijving	5
1.1	Algemeen	5
1.2	De boerderij	6
1.3	Exterieur	6
1.3.1	Zuidelijke gevel, straat/kopgevel van het stalgedeelte	6
1.3.2	Oostelijke gevel, linkerzijgevel	8
1.3.3	Noordgevel, de kopgevel van het woongedeelte	10
1.3.4	Westelijke gevel, de rechterzijgevel	12
1.4	Interieur	14
1.4.1	Woongedeelte	14
1.4.2	Brandmuur en rookkanaal	19
1.4.3	Stalgedeelte	20
1.5	Draag- en kapconstructie	20
2	Bewonersgeschiedenis	25
3	Bouwgeschiedenis en fasering	27
3.1	Fase 0: 1823-1864	27
3.2	Fase 1: 1864	27
3.3	Fase 2: omstreeks 1900	27
3.4	Fase 3: 1947-1953	27
4	Waardstelling	29
4.1	Historische en landschappelijke waarde	29
4.2	Monumentale waarde	29
4.2.1	Constructie	29
4.2.2	Exterieur	29
4.2.3	Interieur	30
4.3	Advies	35

Voorwoord

Aan de Kruisstraat, de verharde weg van het gehucht Kruisstraat richting Nuland, bevindt zich een driebeukige kortgevelboerderij die met de achterkant naar de weg is gekeerd. De boerderij is, in haar hedendaagse verschijningsvorm, tot stand gekomen in 1864. Het feit dat de boerderij gelegen is op een verhoging in het landschap, een woonterp, doet vermoeden dat de huidige boerderij een voorganger heeft gehad, waarvan mogelijk nog delen zijn behouden.

Ondanks de sobere inrichting en voorzieningen is het pand bewoond. De op leeftijd zijnde bewoner van de boerderij is in het pand geboren (1925) en getogen. In 1978 heeft hij het boerenbedrijf van zijn ouders overgenomen, nog niet zo heel lang geleden is hij gestopt met het houden van dieren.

In opdracht van de Gemeente 's-Hertogenbosch, afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten (BAM), heeft BAAC bv (onderzoek- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie) te 's-Hertogenbosch, een bouwhistorisch onderzoek met opmeting verricht van de boerderij.

In het kader van het Jaar van de Boerderij 2003 is deze opdracht tot stand gekomen zonder directe aanleiding voor restauratie of anderszins.

Onze dank gaat uit naar de bewoner van de boerderij, de heer Van Santvoort, die ons steeds vriendelijk en gastvrij heeft ontvangen en toegang heeft verleend tot alle ruimten in het pand. Tevens danken wij de Gemeente 's-Hertogenbosch, in de persoon van dr. ir. A.H. van Drunen (afd. BAM), voor de gegeven adviezen en begeleiding.

Tijdens het onderzoek zijn (mede) vanwege de bewoonde staat niet alle onderdelen waaronder delen van muren onderzocht. Destructief onderzoek, zoals bijvoorbeeld het ontpleisteren van muren om ouderdom en bouwsporen vast te stellen, kon niet worden uitgevoerd.

's-Hertogenbosch, juli 2004

ing. A.G. Oldenmenger
M.L.J. Bimmel

1 Beschrijving

1.1 Algemeen

Aan de oostelijke zijde van Kruisstraat staat, net buiten de bebouwde kom, een driebeukige kortgevelboerderij uit het derde kwart van de negentiende eeuw. Dit is een vrij laat voorbeeld van dit type boerderij. In het midden van de negentiende eeuw komt de eenbeukige boerderij namelijk sterk opzetten. De boerderij, met het adres Kruisstraat 64, bevindt zich op een hoger deel in het terrein en is omgeven door enkele bijgebouwen en bomen.

De oriëntatie van de boerderij is in eerste instantie enigszins opvallend. Als een van de weinige boerderijen die deel uitmaken van de lintbebouwing aan de Kruisstraat, is deze met de kopgevel van het stalgedeelte naar de weg gericht. De gevel van het woongedeelte is dus van de weg af gekeerd.

De oriëntatie van de boerderij is een gevolg van de historische ontwikkeling van de lintbebouwing aan de Kruisstraat. In de historische atlas van Noord Brabant is te zien dat Kruisstraat aan de noordzijde begrensd werd door de Polder van der Eigen Oosteind. Duidelijk te zien op de historische kaart is dat de negentiende-eeuwse bebouwing grotendeels werd ingesloten door een dijk aan de noordzijde (de kant waar de polder zich bevindt) en de onverharde Kruisstraat aan de zuidzijde. De bebouwing was dus logischerwijs met de kopgevel van het woondeel op de dijk gericht en met de kopgevel van het staldeel naar de straat.

Afbeelding 1: De boerderij vanaf de straat gezien.

Afbeelding 02: De kadastrale kaart (huidige situatie)

1.2 De boerderij

De driebeukige kortgevelboerderij met een rechthoekige plattegrond omvat een van elkaar gescheiden woon- en bedrijfsgedeelte onder een deels met riet en deels met gesmoorde Oud-hollandse pannen gedekt zadeldak met wolfeinden. Het woongedeelte is twee traveeën diep, de stal beslaat drie traveeën.

Het woongedeelte bestaat uit een keuken (geut), een kelder met een opkamer, woonkamer (herd), twee slaapkamers, twee bedsteden en een aantal kasten.

Het stalgedeelte bestaat voornamelijk uit een grote open lege ruimte. De oorspronkelijke oude bedrijfsmatige indeling, een zogenaamde Hollandse stal waarbij de koeien tegenover elkaar staan en een kruipad ten behoeve van de afvoer van de mest is aangebracht, is sterk gewijzigd, vermoedelijk omstreeks 1900. In het derde kwart van de twintigste eeuw is de stalindeling wederom drastisch veranderd. Van de oude stalindelingen zijn nauwelijks meer sporen aanwezig, de latere stalindeling is nog deels zichtbaar.

Het vermoeden bestaat dat intern nog enkele oudere muren aanwezig zijn die mogelijk dateren uit het begin van de negentiende eeuw en zijn hergebruikt bij de vernieuwing in 1864. Het zou dan gaan om de kelder met gewelf, de brandmuur en mogelijk enkele (delen van) de binnenmuren.

1.3 Exterieur

1.3.1 Zuidelijke gevel, straatgevel/kopgevel van het stalgedeelte

De in kruisverband gemetselde zuidgevel is symmetrisch van opzet en naar de Kruisstraat gekeerd. De gevel is voorzien van zes vlechtingen aan weerszijden en in het muurwerk bevinden zich enkele bakstenen met de ingekraste of ingeslepen tekens. Op de begane grond bevinden zich drie oorspronkelijke gevelopeningen met een korfboog die omstreeks 1950 zijn dichtgezet. De korfboog in het midden van de gevel is anderhalfsteens en bevat een hardstenen sluitsteen en eveneens hardstenen aanzetstenen annex duimblokken. In de sluitsteen van de korfboog is

het jaartal 1864 te lezen, zowel aan de buiten- als aan de binnenzijde. De onderste duimen van de voormalige deeldeuren zijn bevestigd aan een hardstenen duimblok dat in het metselwerk is opgenomen. De bovenste duimen zijn bevestigd aan de hardstenen aanzetstenen (ofwel duimblokken) van de korfboog. Links en rechts in de gevel bevindt zich een dichtgezette mestdeuropening onder een steens korfboog. Deze dichtgezette openingen zijn afgesmeerd met portlandcement. De duimen van de verdwenen mestdeuren zijn bevestigd in het muurwerk.

In de jaren tachtig van de twintigste eeuw zijn in de zuidgevel drie getoogde betonnen stalramen onder een halfsteens segmentboog en een opgeklampte deur onder een halfsteens rollaag aangebracht. Eén van de drie vensters alsmede de deur bevindt zich in de dichtzetting van de voormalige deeldeur in het midden van de gevel. De stalvensters en de deuropening hebben een bakstenen onderdorpel.

Op het zolderniveau bevindt zich een oorspronkelijk hooiluik onder een anderhalfsteens strekse boog en met een gecementeerde bakstenen onderdorpel. De opening is voorzien van een luik dat is gevat in een houten kozijn. Het bovenste geheng is mogelijk oorspronkelijk, het onderste is met zekerheid vernieuwd. De onderdorpel van het hooiluik is gecementeerd en bestaat vermoedelijk uit bakstenen. Het niveau van de zoldervloer / de slietenzolder tekent zich in de gevel af door de vier gevelankers met een eenvoudig gevormde schieter. Op de schieter is door middel van vijf diagonale kruizen aan zowel de boven- als de onderzijde een sobere versiering aangebracht. De achtergevel is in verband gemetseld met de beide zijgevels. Het wolfeinde is gedekt met riet.

Afbeelding 03: De zuidelijke gevel.

Afbeelding 04: Detail van de sluitsteen in de korfboog met daarop het jaartal 1864.

1.3.2 Oostelijke gevel, zijgevel

Deze gevel, de langsgevel van de boerderij, is in kruisverband gemetselde en platvol gevoegd. Het woongedeelte van de boerderij (het rechterdeel van de gevel) heeft twee vensteropeningen; een grote vensteropening onder een halfsteens rollaag en een kelderlicht van de kelder die zich onder de opkamer bevindt. Het grote venster heeft twee draaiende vierruits onderramen, een drieruits bovenlicht en vernieuwde buitenluiken. Zowel het kozijn- als het raamhout is grenen. Het tweeruits kelderlicht is gevat in een houten kozijn dat is voorzien van een aantal diefijzers. De huidige situatie is niet oorspronkelijk. Dit is af te leiden uit de halfsteens rollaag boven de gevelopening die niet de gehele breedte van de opening beslaat. De gevelopening horende bij het kelderlicht is aan de linkerkant uitgebroken en vergroot. Het venster is aangebracht na deze vergroting.

Het bedrijfsgedeelte van de gevel is in het midden voorzien van een dubbele deel deur onder een anderhalfsteens korfboog. De uitvoering van deze korfboog is soberder dan de boog in de zuidgevel; de hardstenen duimblokken, aanzetstenen en sluitsteen ontbreken. De duimen zijn in het metselwerk verankerd. De opgeklampte deuren zijn voorzien van twintigste-eeuwse gehengen. Aan weerszijden van de deel deur bevindt zich een betonnen stalraam (circa 1980) dat een vierruits indeling heeft en aan de bovenzijde is getoogd. De vensteropeningen hebben een halfsteens segmentboog en een bakstenen onderdorpel. Vermoedelijk zijn de oorspronkelijke vensteropeningen in het tweede kwart van de twintigste eeuw gemaakt ten behoeve van betonnen vensters. Het muurwerk ter plaatse van de betonnen vensters is vernieuwd. Uiterst

rechts in dit deel van de gevel (ter linkerzijde van de positie van de brandmuur) bevindt zich de deur naar de voorstal. De deuropening is aan de rechterzijde verbreed (de dagkant is gecementeerd en het muurwerk is hersteld) en heeft een steens dikke segmentboog. Het kozijn is voorzien van een getoogd bovenlicht dat door een geprofileerd kalf wordt gescheiden van de opgeklampte staldeur. Uiterst links in de gevel is een opgeklampte deur in het bestaande muurwerk aangebracht. De deuropening is voorzien van een latei, een opvallend gegeven is het feit dat de onderdorpel zich enkele decimeters boven het maaiveldniveau bevindt. Links van de deeldeur is een ventilatorgat in het muurwerk aangebracht. Het dak is gedekt met Muldenpannen en riet is ter plaatse van het rechter stalraam voorzien van een hooiluik onder een met Muldenpannen gedekt lessenaardak. De wanden van het hooiluik zijn in hout uitgevoerd.

Afbeelding 5: Overzichtsfoto van de oostelijk gevel.

Afbeelding 6: Detail van het vergrote kelderlicht in de oostelijke gevel.

1.3.3 Noordelijke gevel, de kopgevel van het woongedeelte

De in kruisverband gemetselde kopgevel van het woongedeelte is platvol gevoegd en heeft aan weerszijden zeven vlechtingen. De gevel heeft zes gevelopeningen onder een anderhalfsteens of éénsteens strekse boog op respectievelijk de begane grond en het zolderniveau. Op de begane grond bevindt zich een deuropening. Deze opening is tussen 1947 en 1953 enkele decimeters naar links verplaatst waardoor zich rechts van de deur een staande tand in de gevel aftekent. De verplaatsing van de deur hield verband met de renovatie van de interieurindeling, waarbij een gang werd gecreëerd. Het ongeprofileerde deurkozijn met bovenlicht is net als de deur en het raam in het bovenlicht uit deze verbouwingsfase. Rechts naast de deur bevindt zich op circa 75 centimeter boven het maaiveld een baksteen waarvan de strek is voorzien van de initialen 'JVDB'. Het venster ter linkerzijde van de voordeur hoort bij de opkamer. Het grenenhouten venster stamt uit het bouwjaar van de boerderij en is uitgevoerd als een schuifvenster met zowel een achtruits boven- als onderraam, beide met een karakteristieke brede middenroede. Het onderraam is schuivend uitgevoerd. De twee vensters rechts van de voordeur zijn oorspronkelijk en groter dan het venster van de opkamer. De vensters hebben een twaalfruits schuivend onderraam en een achtruits bovenlicht, beide zijn eveneens voorzien van een brede middenroede. De twee grenenhouten venster op het zolderniveau zijn ook oorspronkelijk. De vensters hebben een schuivend zesruits onderraam en een vast drieruits bovenlicht. Alle vensters in de gevel zijn voorzien van een gecementeerde bakstenen onderdorpel en buitenluiken, het geprofileerde kozijnhout is met toognagels gezekerd. Aan het kozijnhout zijn plaatselijk herstellingen uitgevoerd. Op het niveau van de zoldervloer bevinden zich in de gevel vijf gevelankers met een eenvoudig gevormde schieter die op eenzelfde wijze is gesierd als de ankers in de zuidgevel, dus met vijf kruizen.

Afbeelding 7: Overzicht van de noordelijke gevel.

Afbeelding 8: Detail van één van de vensters in de noordgevel.

Afbeelding 9: Detail van de steen met initialen rechts naast de voordeur.

1.3.4 Westelijke gevel, zijgevel

Deze zijgevel is in kruisverband gemetseld en platvol gevoegd. Het linkerdeel van de gevel behoort tot het woongedeelte, het rechterdeel van de gevel behoort bij de stalgedeelte van de boerderij. Ter plaatse van het woongedeelte is de gevel voorzien van twee vensteropeningen, beide met een gecementeerde bakstenen onderdorpel. Het linkervenster stamt uit het bouwjaar van de boerderij en is uitgevoerd als een schuifvenster met zowel een achtruits boven- als onderraam, gelijk het venster van de opkamer in de kopgevel van het woondeel. Beide ramen, het onderraam is schuivend uitgevoerd, hebben een brede middenroede. Het geprofileerde grenenhouten kozijn heeft pen en gat verbindingen die met toognagels zijn gezekeerd. Het rechtervenster is een stolpvenster met een drieruits bovenlicht. Dit venster is vermoedelijk later aangebracht. Beide vensters zijn voorzien van buitenluiken.

Het stalgedeelte van de boerderij is voorzien van zeven vensteropeningen onder een halfsteens segmentboog en met bakstenen onderdorpels. Zes van deze vensters zijn van beton en hebben een vierruits indeling. Deze getoogde vensters zijn in het tweede kwart van de twintigste eeuw aangebracht. Hierbij zijn bestaande vensteropeningen vermaakt en mogelijk nieuwe gerealiseerd. Het linkervenster is aangebracht in de dichtzetting van de voormalige deuropening (onder een steens rondboog) naar de voorstal. Het enige gietijzeren stalraam in de gevel is getoogd en heeft een zesruits indeling. Mogelijk betreft het hier een oorspronkelijk venster. Het onderste deel van het dakschild aan de westzijde is gedekt met Muldenpannen. Het bovenste deel van het dak is gedekt met riet. In de gevel zijn twee gevelankers zichtbaar.

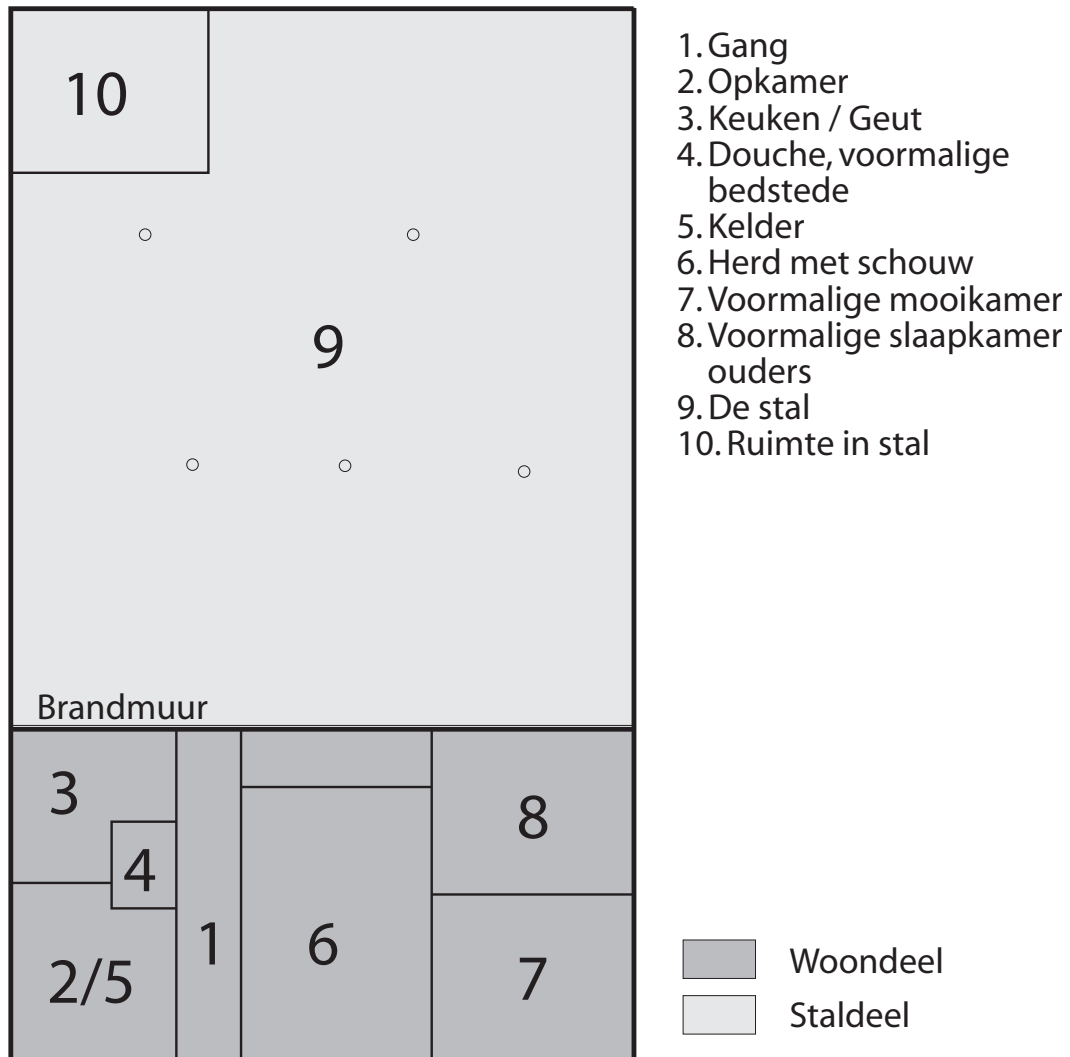
Afbeelding 10: Overzicht van de westgevel van de boerderij (foto is bewerkt).

Afbeelding 11: Detail van een stalvenster in de westgevel.

1.4 Interieur

De standvinkconstructie in de kap van het woondeel van de boerderij is bepalend voor de interieurindeling van dit deel. Zoals nog zal blijken is het echter ook mogelijk dat de interieurindeling juist bepalend is geweest voor de kapconstructie. Het woondeel wordt van het staldeel gescheiden door een brandmuur. De driebeukige indeling van het staldeel is bepaald door de (vervagen) standvinken.

Afbeelding 12: Plattegrond met ruimtenummering.

1.4.1 Woongedeelte

Wanneer men de boerderij betreedt, stapt men de in de periode (1947-1953) aangebrachte / vernieuwde gang (ruimte 1) binnen. De gang is voorzien van interieurafwerkingen die karakteristiek zijn voor deze periode. Het afgewerkte plafond is in het midden voorzien van een omtimmering waarachter de moerbalk schuil gaat. De linkermuur van de gang is oorspronkelijk en bevat van voor naar achter: een deur die leidt naar de opkamer (ruimte 2), een voormalige bedstede die is omgebouwd tot een douche (ruimte 4), en de deur naar de keuken of wel geut (ruimte 3). Een fraai detail in de gang is de kroonlijst boven de voormalige bedstede. Aan het einde van de gang treft men de deur naar de voorstal aan. De breedte van de gang is bepaald

door de ruimte tussen de schouw en de dragende binnenmuur. De rechtermuur van de gang is grotendeels tijdens de verbouwing (1947-1953) tot stand gekomen. Een strook muurwerk ter plaatse van de brandmuur is, afgaande op de aanwezigheid van een abrupt eindigende plint, oorspronkelijk. Dit deel van de muur behoort bij de schouw in de herd (ruimte 6). De herd is toegankelijk via een vernieuwde deur halverwege in de rechtermuur van de gang. De opgeklampte en licht geprofileerde deuren in de gang stammen uit de bouwtijd (1864).

In de opkamer (ruimte 2) is een deel van de constructie van de zoldervloer zichtbaar. Het betreft hier een samengestelde vloer bestaande uit een moerbalk met daarop kinderbinten. Deze kinderbinten zijn voorzien van een oker-groene beschildering op een roodkleurige ondergrond. In de constructie is een raveling aangebracht ten behoeve van de steektrap die de zolder ontsluit. Tegen de westzijde van de opkamer tekenen zich resten af van een verdwenen bedstede.

De keuken, ruimte 3, heeft een L-vormige plattegrond vanwege de aanwezigheid van de voormalige bedstede (ruimte 4). Het huidige aanrecht in de keuken is modern. Vanuit de keuken is via een trap achter een lage deur, de kelder (ruimte 5) onder de opkamer toegankelijk. Deze kelder, half boven- en half ondergronds, heeft een gedrukt tongewelf, wat in combinatie met de formaten van de IJsselstenen (17x8,5x4/4,5 en een 10-lagenmaat van 47cm) in een deel van de rechtstanden, duidt op een mogelijk oudere oorsprong van voor 1864 en van na 1830, dit omdat een mogelijke voorganger niet staat weergegeven in de Historische Atlas van Noord Brabant uit 1823, noch op de kadastrale kaart van 1832. Het vermoeden bestaat dat de kelder een overblijfsel is van een oudere, negentiende-eeuwse voorganger van de huidige boerderij, wat zou verklaren waarom de zijmuur van de kelder niet direct onder de zijgevel van de boerderij is gelegen. Helaas is door de aanwezige bepleistering geen uitsluitsel te geven.

De herd ofwel woonkamer (ruimte 6) is tussen 1947 en 1953, gelijktijdig met de gang en de verplaatsing van de voordeur, verbouwd. Hierbij is de schouw tegen de brandmuur weggewerkt achter een moderne binnenwand waartegen een kachel is geplaatst. Aan weerszijden van deze kachel is in de wand een deur aangebracht waardoor kastruimte is ontstaan. Achter de binnenwand gaat dus nog de oorspronkelijke schouw schuil. Deze schouw is voorzien van een betegeling in een diagonaal patroon waarbij witte tegels worden afgewisseld met donkere tegels. De boezembalk is tijdens het onderzoek ook aangetroffen, naar verluidt bevindt de haardplaat zich ook nog op de oorspronkelijke plek. In de oorspronkelijke situatie bevond zich ter rechterzijde van de schouw de broodoven. Deze is verdwenen, maar heeft wel sporen in het metselwerk achtergelaten. Achter het gipsplafond gaan vermoedelijk twee balkvakken schuil. De omtimmering in het midden van het plafond geeft de positie van de moerbalk weer. In de rechtermuur van de herd bevinden zich twee deuren, waarvan de voorste oorspronkelijk (opgeklampt en licht geprofileerd) en de achterste in de periode 1947-1953 is aangebracht. Middels de voorste deur is de woonkamer (ruimte 7) toegankelijk, via de achterste bereikt men de voormalige slaapkamer (ruimte 8) waarin in vroeger tijd de boer en zijn vrouw sliepen. In de oorspronkelijke situatie was deze slaapkamer toegankelijk via een houten wand tussen die ruimte 7 van ruimte 8 afscheidde. Vermoedelijk tussen 1947 en 1953 is deze wand echter versteend en werd de toegang verplaatst. Beide vertrekken zijn voorzien van een afwerking uit omstreeks 1950. Ruimte 8 had oorspronkelijk twee bedsteden die in de jaren zeventig van de twintigste eeuw zijn afgebroken.

Afbeelding 13: De gang (ruimte 1).

Afbeelding 14: Zicht op de balklaag en de vloerdelen in de opkamer (ruimte 2).

Afbeelding 15: De keldertoegang in de keuken (ruimte 3).

Afbeelding 16: De kelder onder de opkamer (ruimte 5).

Afbeelding 17: De woonkamer met zicht op de wand waarachter zich de schouw bevindt (ruimte 6).

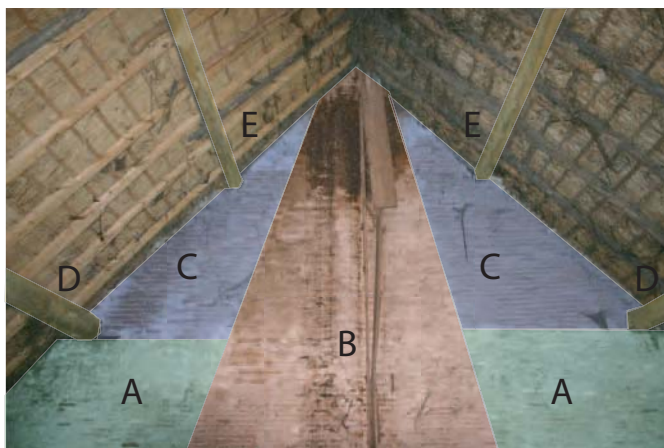

Afbeelding 18: De tegels van de schouw (ruimte 6).

1.4.2 Brandmuur en rookkanaal

Op de overgang van het woon- naar het stalgedeelte staat een minimaal één steen zware brandmuur (anderhalfsteens ter plaatse van de schouw, gemetseld met hergebruikte stenen), waarschijnlijk afkomstig van de voorganger van de huidige boerderij. De brandmuur is aan de zijde van het woongedeelte voorzien van een taps-toelopend rookkanaal dat op de begane grond de volledige breedte van de schouw beslaat. Ter linkerzijde van de stookplaats bevindt zich de deur die het woondeel en het staldeel van de boerderij met elkaar verbindt. Ter plaatse van de stookplaats is de brandmuur verzwaaerd tot anderhalfsteens dikte. Rechts van de schouw, ter hoogte van de voormalige slaapkamer (ruimte 8) bevond zich in de muur een vuurster, die later is dichtgemetseld (vermoedelijk 1947-1953).

Op het niveau van de zolder is te zien dat delen van de brandmuur, zowel ter linker- als ter rechterzijde van het rookkanaal zijn vernieuwd met oude, hergebruikte bakstenen. Aan de stalzijde van de brandmuur is op de begane grond een vee-keuken, met een pomp een gootsteen (met daaronder een put) en een aanrecht aangebracht. De kookinrichting met sopketel en een houten rookkanaal is nog deels aanwezig.

- A: brandmuur, oud werk
- B: aftekening rookkanaal in oud werk
- C: brandmuur, vernieuwd werk
- D: vlieringen
- E: gordingen

Afbeelding 19: Illustratie van de brandmuur gezien vanuit de stal.

Afbeelding 20: De vee-keuken in de stal (ruimte 9).

1.4.3 Stalgedeelte

De gehele stal bestaat nagenoeg uit één grote, open ruimte (ruimte 9). Enkel in de zuidoost hoek van de stal is in de tweede helft van de twintigste eeuw een afgescheiden ruimte (ruimte 10) tot stand gekomen. Hoewel de oorspronkelijke Hollandse stalinrichting met voorstal is verdwenen, is de driebeukige opzet van de boerderij in het stalgedeelte nog duidelijk te onderscheiden door de aanwezigheid van de standvinkconstructie.

1.5 De draag- en kapconstructie

- Het woondeel

De samengestelde balklaag in het woondeel van de boerderij omvat twee balkvlakken tussen de binnenmuren (de binten in de zijbeuken zijn in de gevels, de dwarsmuur en de brandmuur opgelegd). De moerbalk en de kinderbinten zijn van eikenhout en hebben een geel-okker kleur op een rode ondergrond. Een deel van de binten in de geut is vernieuwd, de overige binten gaan schuil achter het moderne verlaagde plafond. In de zijbeuken bevindt zich een vloer met binten die zijn opgelegd in de brandmuur, de dwarsmuur en de voorgevel.

De kapconstructie boven het woondeel van de boerderij wordt gevormd door een eikenhouten standvinkconstructie met daarop een schaarspant. De verschillende onderdelen van de standvinkconstructie, die is geplaatst op de onderliggende moerbalk van de zoldervloer die is opgelegd in de binnenmuren, zijn voorzien van pen-en-gat verbindingen die met toognagels zijn gezekerd. De benen van het schaarspant zijn in de nok halfhouts verbonden en gespijkerd. Hetzelfde geldt voor de halfhouts verbindingen waarmee de trekbal aan de spantbenen is bevestigd. Het hout waarmee de constructie is samengesteld is zonder uitzondering hergebruikt.

De uiteinden van de vlieringen van de kap zijn in de brandmuur en de voorgevel opgelegd en rusten op het kaspant. De sporen die over de vlieringen zijn gelegd zijn voor het overgrote deel vernieuwd ten tijde van het opnieuw dekken van de kap.

Een opvallend gegeven is dat de standvinkconstructie van de kapconstructie boven het woondeel van de boerderij a-symmetrisch is. De dekbalk sluit exact aan op de oostelijke staander terwijl zij doorsteekt over de westelijke staander. Op deze plaats is de dekbalk dan ook voorzien van twee korbeels, aan beide zijden van de staander één. Deze vreemde wijze van construeren kan drie plausibele oorzaken hebben, die geen van allen zijn uit te sluiten vanwege de aanwezige afwerkingslagen.

Ten eerste is het mogelijk dat bij de bouw van de boerderij een fout is gemaakt waardoor ter compensatie een a-symmetrische kapconstructie moest worden aangebracht. Ten tweede is het mogelijk dat de westelijke binnenmuur tijdens een verbouwing in combinatie met het vervangen van alle gevels en de spanten in het staldeel in 1864 naar binnen is verplaatst, waardoor de staander van de kapconstructie naar binnen geplaatst moest worden. Deze staander is immers constructief verbonden met de onderliggende muur. Tot slot is het ook mogelijk dat er sprake is van een oudere kern in het woongedeelte, die in 1864 is verbouwd waarbij wel de binnenmuren, dus ook de balklagen en vloeren grotendeels in tact bleven, maar de gevels van de boerderij zijn vernieuwd en naar buiten werden geplaatst. De nieuwe kapconstructie moest dus aansluiten op de oudere binnenmuren, maar ook op de nieuwe gevels, waardoor een verlenging van de dekbalk van de standvinkconstructie noodzakelijk werd.

Vermoedelijk bevinden zich in de brandmuur, achter de pleistering, bouwsporen die een of meerdere opties kunnen uitsluiten. Het ontpleisteren van een deel van de brandmuur was tijdens het onderzoek niet mogelijk.

- Telmerken

Op de kapconstructie in het woondeel van de boerderij zijn op de stijlen, de korbeels en op de dekbalk telmerken aangetroffen. Het betreft hier het telmerk I, dat met een rechte steekbeitel is aangebracht. Op de kapconstructie in het staldeel van de boerderij zijn tijdens het onderzoek geen telmerken gevonden.

- Het staldeel

De draagconstructie van het staldeel bestaat uit twee standvinkconstructies waarvan de uiteinden op penanten in de zijmuren zijn opgelegd. De constructie aan de kant van de achtergevel was oorspronkelijk voorzien van staanders die beide met korbeels geschoord waren. Deze manier van samenstellen sloot in combinatie met de driebeukige opzet van de boerderij naadloos aan op de Hollandse stalindeling. Een opvallend gegeven is dat de constructie aan de kant van het woondeel van de boerderij in de oorspronkelijke situatie was voorzien van slechts één stijl met een korbelenpaar (aan de oostzijde). Een deel van de korbelen is, net als twee van de drie oorspronkelijke staanders, verdwenen.

De kapconstructie bestaat uit twee rondhouten eiken jukken met daarboven een eveneens eikenhouten schaarspant. De dekbalkjukken zijn elk samengesteld uit twee spantbenen, een dekbalk, twee korbeels en deels verdwenen windverbanden, alle hergebruikt. De verbindingen van de spantbenen met de dekbalk zijn met een pen-en-gatverbinding uitgevoerd en met een toognagel gezekerd. De overige verbindingen zijn gespijkerd. De jukken zijn met blokkeels verankerd aan de muurplaat. Een halve meter onder de dekbalk zijn klossen aangebracht die een gezaagde hulpgording ondersteunen, de vlieringen zijn op de dekbalken gelegd. De schaarspanten zijn voorzien van een trekbal die door middel van een gespijkerde halfhouts verbinding

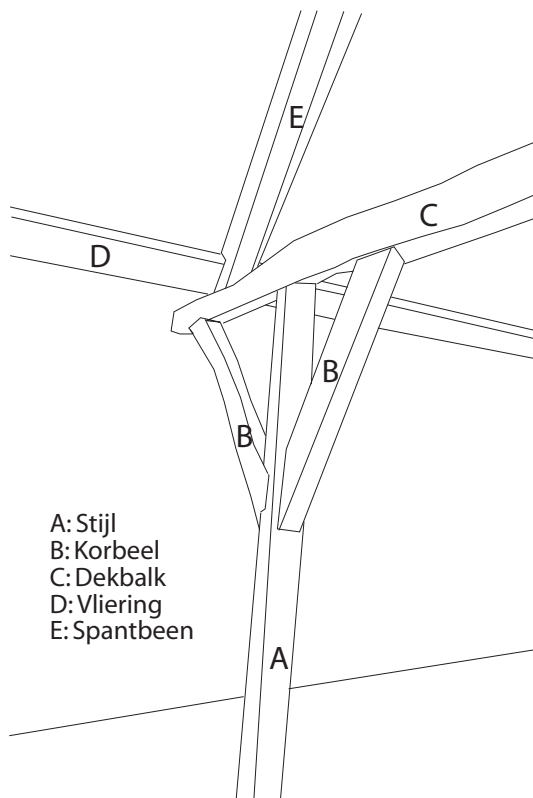
de spantbenen bijeen houden. De spantbenen zijn in de nok halfhouts met elkaar verbonden. De nokbalk is van grenenhout. De sporen die over de gordingen zijn gelegd, zijn een combinatie van oorspronkelijk rondhout en in het laatste kwart van de twintigste eeuw toegevoegde grenenhouten balken.

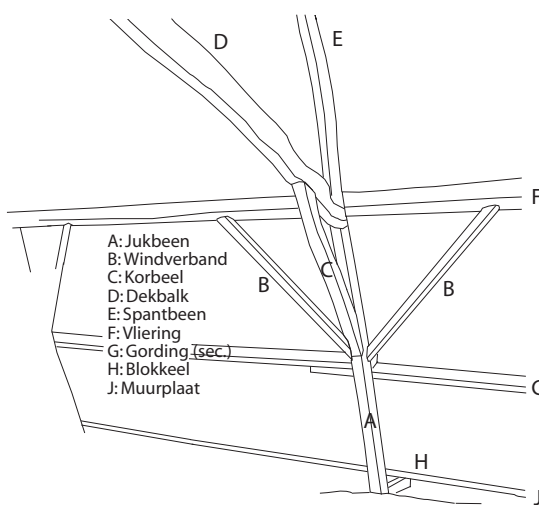
Afbeelding 21: Zicht op de draagconstructie in de stal.

Afbeelding 22: Detail van één van de balken in de stal.

Afbeelding 23: Illustratie van een deel van de kapconstructie in het woondeel.

Afbeelding 24: Illustratie van een deel van de kapconstructie boven het staldeel.

2 Bewonersgeschiedenis

De boerderij is in haar huidige verschijning in 1864 gebouwd door of in opdracht van ene Johannes. Het zijn de initialen (JVDB) van deze bewoner die in de baksteen naast de voordeur te lezen zijn. Vermoedelijk is de boerderij voor 1925 overgegaan in de handen van de familie Van Santvoort (de ouders van de huidige bewoner). Wellicht is dat moment aangegrepen om de oorspronkelijke Hollandse stalindeling te wijzigen. In 1925 wordt in het gezin Van Santvoort, de huidige bewoner van de boerderij geboren. In 1978 neemt deze de, inmiddels gestaakte, bedrijfsvoering van zijn ouders over.

3 Bouwgeschiedenis en fasering

3.1 Fase 0; 1823-1864

Op de kadastrale kaart van Kruisstraat uit 1832 is na enig speurwerk - de meeste referentie kaders (lees bebouwing) zijn in de loop der tijd verdwenen - de locatie van de huidige boerderij zichtbaar. Opvallend is dat het perceel waarop de huidige boerderij gelegen is (het perceel is ingesloten door de polderdijk aan de noord- en de straat aan de zuidzijde), is voorzien van enige rechthoekige bebouwing die met de lange zijde evenwijdig aan de straat is gelegen. De plaatst waarop de huidige boerderij staat is echter onbebouwd. Aan weerszijden van de plaats waarop de huidige boerderij tot stand is gekomen, bevindt zich een rechthoekig bouwlichaam. Het moet mogelijk geacht worden dat er in de jaren dertig van de negentiende eeuw wel degelijk bouwactiviteiten hebben plaatsgevonden op de plaats waar de huidige boerderij staat. Deze boerderij zou zo'n veertig jaar later kunnen zijn verbouwd.

Afbeelding 26: detail van de kadastrale kaart uit 1832 waarop de pijl de plaats markeert waarop de huidige boerderij is gepositioneerd.

3.2 Fase 1; 1864

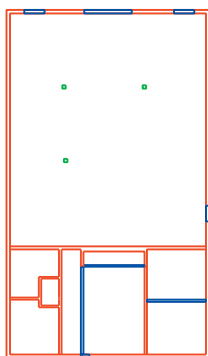
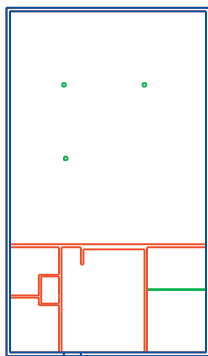
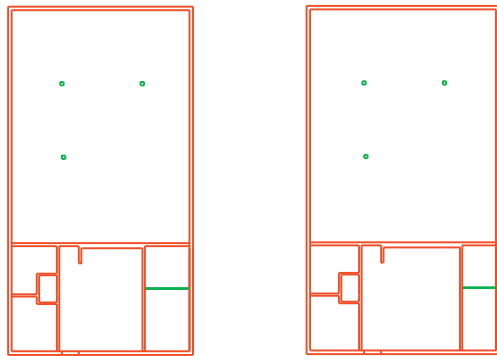
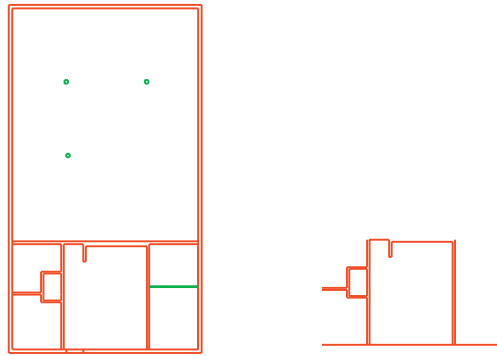
In 1864 wordt door Johannes v.d. B. een driebeukige kortgevelboerderij aan de Kruisstraat (ver-)gebouwd. De boerderij heeft een Hollandse stalinrichting. Bij de bouw wordt gebruik gemaakt van sloopmateriaal dat van een oudere boerderij - of eventueel van een oude stal / schuur afkomstig is.

3.3 Fase 2; omstreeks 1900

Omstreeks 1900 wordt de stalinrichting van de boerderij gewijzigd. De deuropeningen in de kopgevel van het staldeel worden tijdens deze verbouwing dichtgezet.

3.4 Fase 3; 1947-1953

In de periode 1947-1953 vindt er een laatste belangwekkende verbouwing plaats. Ondermeer de gang en de herd worden verbouwd, de voordeur wordt verplaatst. De gehele interieurafwerking van het woondeel wordt vernieuwd en de stalinrichting wordt gewijzigd.

Legenda:

Baksteen bestaand

Baksteen bestaand

Baksteen bestaand

Afbeelding 27: faseringstekening bouwfasen 1 t/m 4 door M.L.J. Bimmel.

4 Waardestelling

4.1 Historische en landschappelijke waarde

Het gebouw heeft een hoge historische waarde vanwege de ouderdom (1864) en de ligging op een terrein waar mogelijk één of meerdere voorgangers hebben gestaan. De boerderij is tot diep in de 20ste-eeuw in bedrijf geweest. In dit deel van Kruisstraat is het één van de laatste boerderij uit de 19de eeuw en één van de laatste restanten uit het agrarisch verleden.

Tot in de 20ste eeuw lag de boerderij ingesloten tussen de polderdijk en de weg. De oriëntatie van de boerderij wijst nog op de oorspronkelijke situatie.

4.2 Monumentale waarde

Categorie 1: hoge monumentale waarde (behoud is noodzakelijk).

Categorie 2: positieve monumentale waarde (behoud is wenselijk).

Categorie 3: indifferente monumentale waarde.

4.2.1 Constructie

- *Bouwmassa: cat. 1*

De massa weerspiegelt nog altijd de oorspronkelijke 19de-eeuwse vorm en heeft daarom een hoge monumentale waarde.

- *Draag- en kapconstructie: cat. 1/2/3*

De balken en de kapconstructie die oorspronkelijk zijn en overwegend slechts ondergeschikte wijzigingen hebben gekend, hebben een hoge monumentale waarde. De zoldervloer boven het woongedeelte is een samengestelde balklaag uit de 19de eeuw en heeft een hoge monumentale waarde: behoud is noodzakelijk.

De rondhouten gezaagde grenenhouten sporen van de kap zijn een typerende vervanging van de oorspronkelijke sporen, de waarde is positief: behoud is wenselijk. De slietenzolder is vernieuwd met laat 20ste-eeuws gezaagd hout; de zoldervloer heeft als historisch gegeven een hoge waarde, de gebruikte materialen zijn echter indifferent van waarde.

4.2.2 Exterieur

- *Zuidelijke gevel, straatgevel/kopgevel van het stalgedeelte: cat. 1/3*

De kopgevel van het staldeel heeft hoge monumentale waarde vanwege het feit dat de gevel (op de dichtzetting van gevelopeningen en het aanbrengen van een paar nieuwe vensters in het midden van de twintigste eeuw na) nog geheel in de staat verkeert waarin deze in 1864 is gebouwd. De indeling van een grote deel deur met aan weerszijden een mestdeur en een hooiluik in de top karakteristiek is voor de Hollandse stalindeling en vertegenwoordigt daarom een hoge monumentale waarde. De moderne dichtzettingen hebben een indifferente waarde.

- *Oostelijke gevel, zijgevel: cat. 1*

De oostelijke zijgevel is uit de bouw tijd en is in de twintigste eeuw slechts aan minimale veranderingen onderhevig geweest, waarbij de karakteristieke elementen als het kelderraam onder de opkamer en de deur naar de voorstal behouden zijn gebleven. De gevel heeft derhalve een hoge monumentale waarde.

- *Noordelijke gevel, de kopgevel van het woongedeelte: cat. 1*

De kopgevel van het woondeel van de boerderij is met uitzondering van de verplaatste en vernieuwde voordeur geheel authentiek en heeft daarom hoge monumentale waarde.

- *Westelijke gevel, zijgevel: cat. 1*

De westelijke zijgevel stamt uit de bouwtijd en heeft een karakteristieke indeling (schuifvenster in het woondeel, een deur naar de voorstal en stalvensters in het staldeel) die in de tijd slechts enigszins gewijzigd is en heeft derhalve hoge monumentale waarde.

4.2.3 Interieur

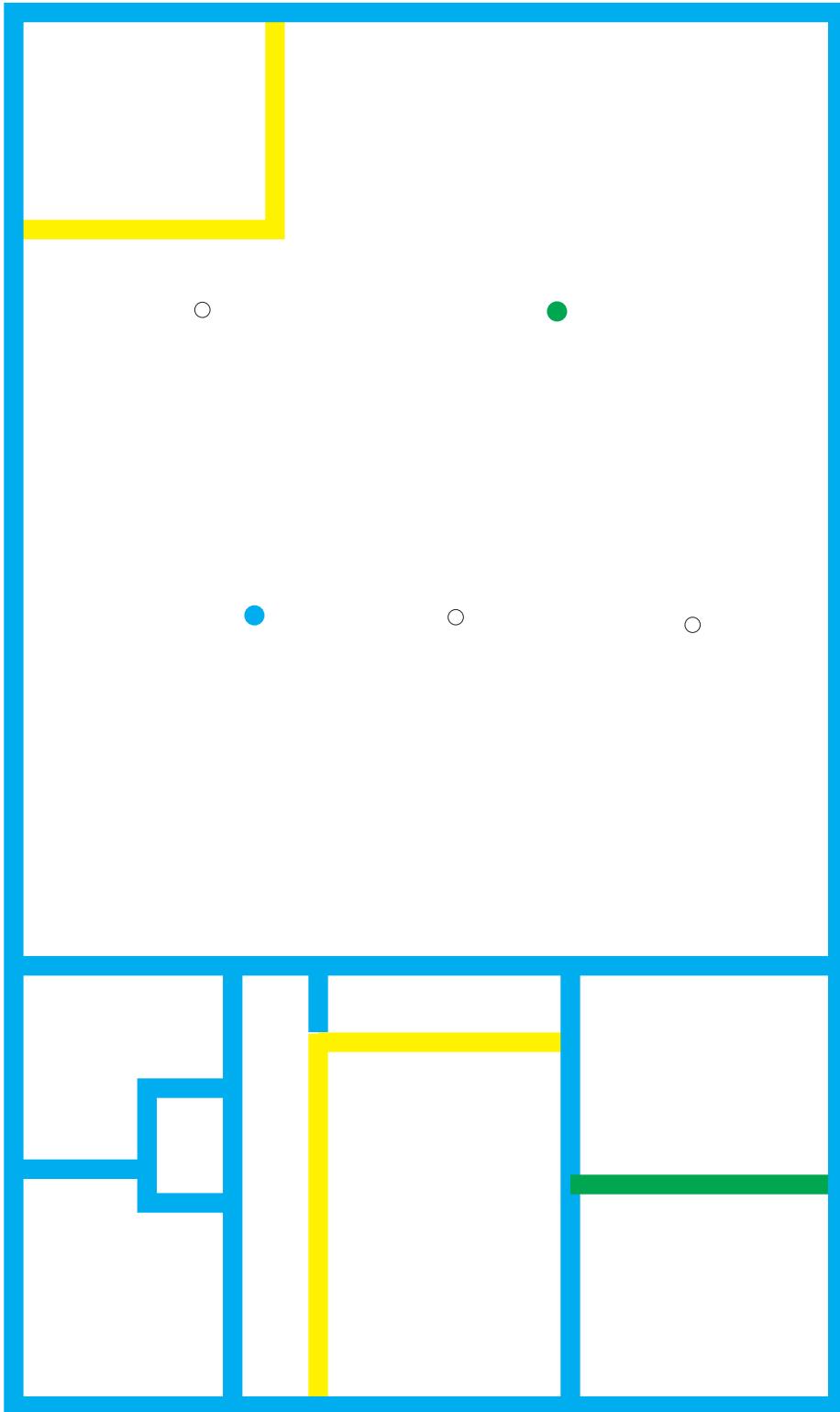
- *Begane grond: cat 1/3*

De interieurindeling in het woongedeelte heeft hoge monumentale waarde omdat deze in opzet dateert uit de bouwtijd en is in het midden van de twintigste eeuw slechts enigszins aangepast door het creëren van een gang en omdat in het interieur is nog een aantal authentieke elementen aanwezig is waaronder de oorspronkelijke stookplaats, de opkamer met kelder en een bedstede, elementen die steeds zeldzamer worden.

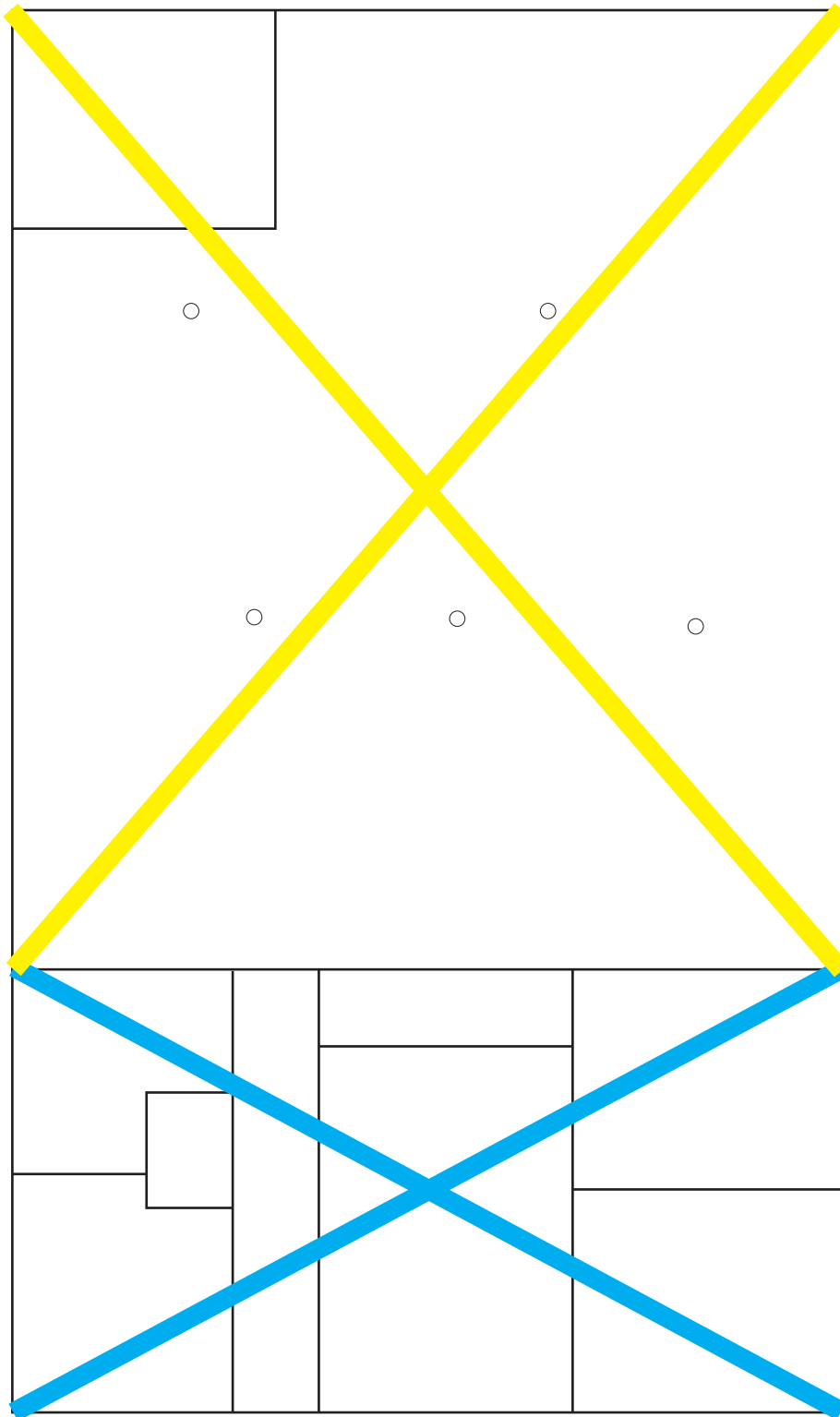
De stalindeling heeft indifferente waarde vanwege het feit dat van de oorspronkelijke zogenaamde Hollandse stal, tijdens een verbouwing omstreeks het midden van de twintigste eeuw slechts enige elementen behouden zijn. De pomp, het aanrecht en de punt hebben cultuurhistorische waarde.

- *Zolderverdieping: cat. 3*

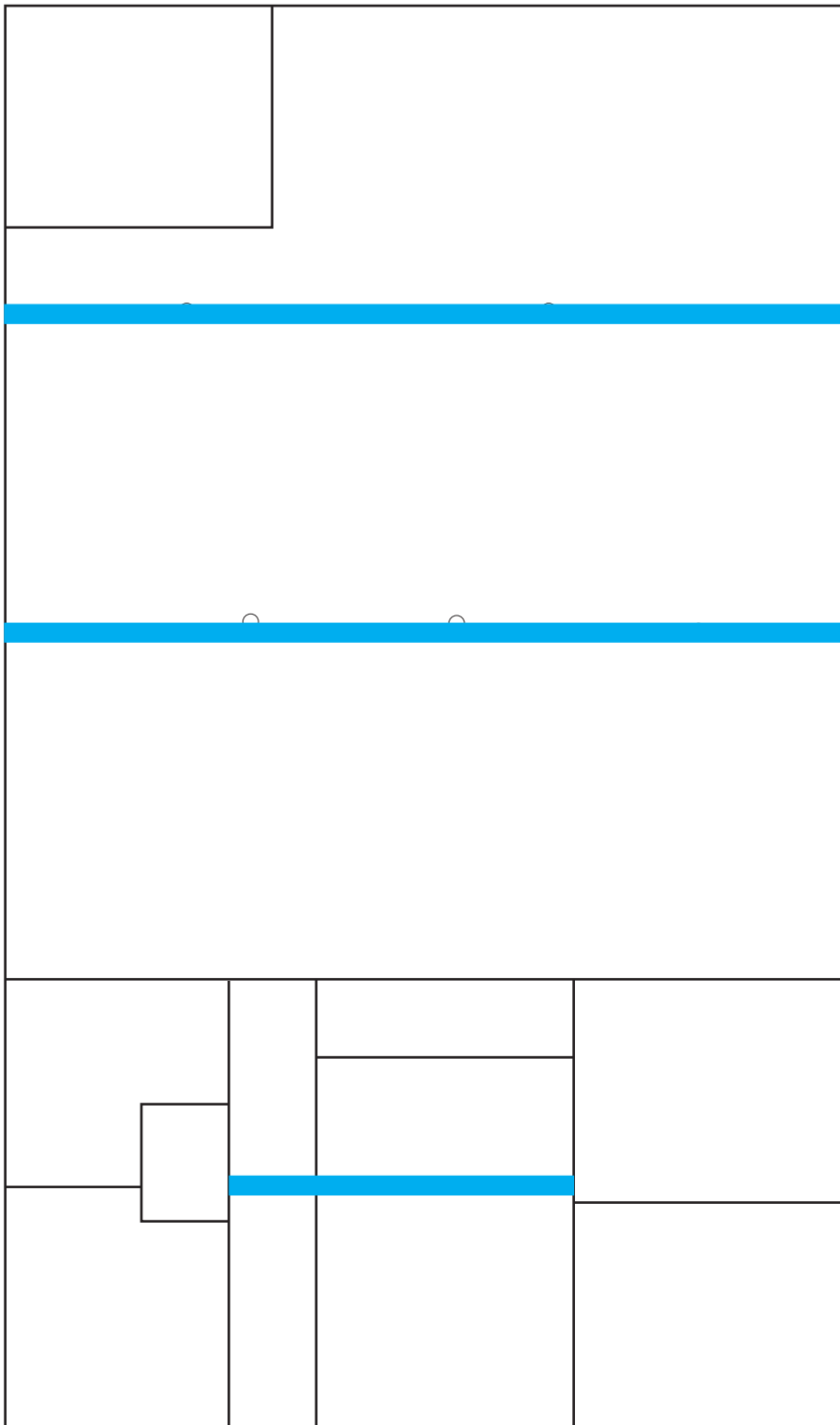
De zolder van het woondeel heeft een sobere ruimtelijke indeling die stamt uit de tweede helft van de twintigste eeuw en is daarom indifferent van waarde.

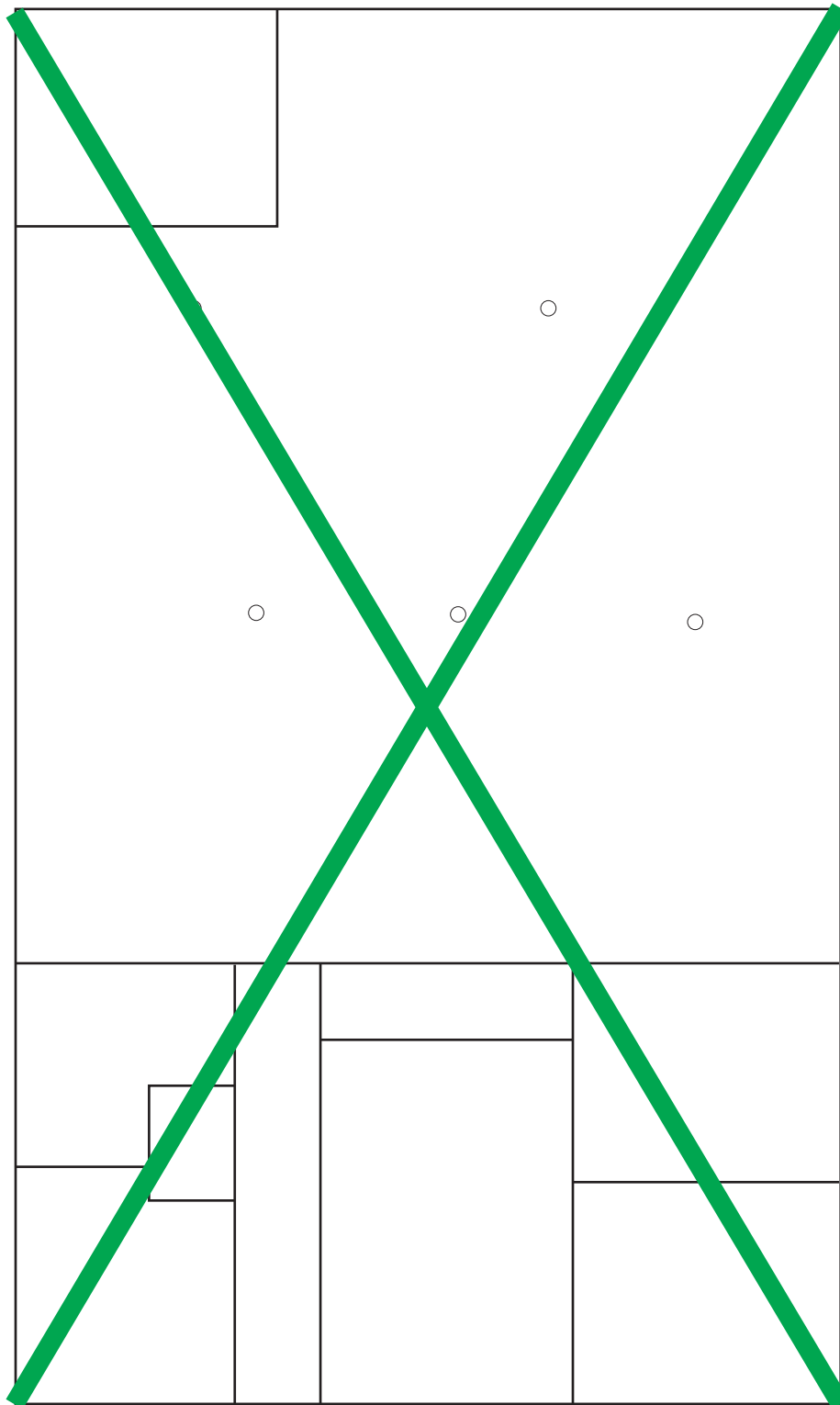
Waarderingskaart 1 - begane grond.

Waarderingkaart 2 - vloerconstructie.

Waarderingskaart 3 - draagconstructie.

- Geen waardering mogelijk
- Categorie 1: hoge monumentale waarde
- Categorie 2: positieve monumentale waarde
- Categorie 3: indifferente waarde
- Balklagen of kapconstructie

Waarderingskaart 4 - kap.